

EXPOZIȚIA ARTA MODERNISTĂ LA ORADEA

SZILÁGYI MÁRIA ILDIKÓ*

THE ART OF MODERNISM IN ORADEA EXHIBITION

The exhibition "*The Art of Modernism in Oradea*" was organized at the Oradea City Museum from June 21 to September 30, 2022, by the Association "Nagyváradí Városszépítő Egylet" from Oradea and the Quadro Gallery from Cluj-Napoca, in partnership with the "Țării Crișurilor" Museum, with the support of the Bihor County Council and the City Hall of Oradea, and with the organizers of the Festival "Days of St. Ladislaus". More than 60 works from the period of interwar modernism, created by painters and graphic artists from Oradea using an international and universal language to represent a way of thinking specific to the era, were exhibited on the walls of the Oradea museum. Some of the works on display came from private collections. From the collection of the Art Department of the "Țării Crișurilor" Museum, 36 graphic and pictorial works were exhibited.

Keywords: organization, exhibition, collection, modern art

Expoziția *Arta modernistă la Oradea*, a fost organizată la Muzeul Orașului Oradea în perioada 21 iunie – 30 septembrie 2022, de Asociația „Nagyváradí Városszépítő Egylet” din Oradea și de Galeria Quadro din Cluj-Napoca, în parteneriat cu Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal, cu sprijinul Consiliului Județean Bihor și al Primăriei Municipiului Oradea, și cu organizatorii Festivalului „Zilele Sfântului Ladislau”¹.

Pe simezele muzeului orădean au fost expuse peste 60 de opere din perioada modernismului interbelic, realizate de pictori și graficieni orădeni folosind un limbaj internațional și universal pentru a reprezenta un mod de gândire specifică epocii. O parte a operelor expuse au provenit din colecții particulare.

Ideea expoziției

”Despre patrimoniul artistic al Oradiei interbelice se știe destul de mult, și totuși, cu realizarea unui tablou clar și nuanțat al epocii suntem încă

* Muzeul Țării Crișurilor – Complex Muzeal; e-mail: ildikoszilagyi@yahoo.com

¹ <https://www.ebihoreanul.ro/stiri/expozitie-de-arta-modernista-cu-lucrari-semnate-de-artisti-oradeni-in-cetate-171889.html>

datori. Expoziția noastră dorește să contribuie la desenarea acestei imagini la o scară mai mare și să deschidă noi perspective de interpretare a epocii.

În general, soarta, viziunea asupra lumii și modul de creație ale artiștilor orădeni sunt teme abordate din două puncte de vedere, amândouă definite de specificul locului. Una dintre ele este poziția ocupată de acești artiști în viața artistică românească, inclusiv din perspectiva mediului lingvistic și artistic mai divers al Transilvaniei dominată până la sfârșitul Primului Război Mondial de contextul budapestan. Cealaltă perspectivă se referă la dezvoltarea destinului individual al artiștilor, concentrându-se pe particularitățile acestora care decurg din originile lor române, minoritare maghiare, germane sau evreiești. Spre deosebire de aceste două orientări regionale se pune mai puțin accent pe „modernismul” artiștilor orădeni, aspect care ar putea fi interpretat și pe plan internațional.

După Primul Război Mondial, la Oradea nu s-au născut instituții de artă sau reviste de artă care să fi contribuit la autodeterminarea orașului ca centru de artă. În acest sens, orașul nu putea rivaliza cu Baia Mare și Cluj sau cu Aradul renumit pentru periodica avangardistă, *Periszkóp*. Totuși, în această perioadă s-a format aici o artă modernă de foarte înaltă calitate cu care se puteau lăuda doar câteva orașe mari sau chiar numai capitala. Acesta este exact fenomenul aparte care s-a ivit pe meleagurile Crișanei. În ciuda atomizării vieții artistice, legăturile stilistice și tematice strânse dintre artiștii care au creat aici au făcut posibil să se poată vorbi despre o artă modernă din Oradea.

O caracteristică fundamentală a acestei arte moderne este nevoia de sensibilitate socială și de contact cu mișcările artistice internaționale. Artiștii orădeni s-au orientat în perioada amintită spre Praga, Berlin și Paris. În aceste orașe, ei au luat pulsul societății, la fel cum făceau în propriul lor oraș. În acest sens, ei au păstrat spiritul cosmopolit al Oradiei și au insistat ca arta lor să nu fie relevantă doar în interiorul granițelor țării. Epoca a oferit aceleași „teme” în întreaga lume, teme pe care un artist modern nu le-a putut ignora, indiferent unde ar fi trăit: încercări disperate de a reinterpreta umanitatea după ororile Primului Război Mondial, adâncirea problemelor sociale din perioada premergătoare și următoare marii crize economice, avansarea extremelor politice și semnele care prevesteau următoarea ardere a lumii.

Un alt factor care a determinat arta de aici a fost caracterul industrial și comercial al orașului. Datorită ponderii mari a muncitorilor din oraș și a amplasării centrale a cartierelor industriale, consecințele crizei economice globale au fost mult mai vizibile în Oradea decât în Cluj. În plus, artiștii de aici au intrat și în contact direct cu clasa muncitoare.

Istoria socială a Oradei a fost influențată inclusiv de faptul că nici înainte, nici după 1920 orașul nu a putut susține un spațiu expozițional dedicat exclusiv artelor plastice, în plus în oraș nu a existat un sistem bine organizat de educație artistică. Artiștii, pe de altă parte, erau susținuți de unele instituții al căror interes era menținerea unui nivel înalt de cultură vizuală. Un rol important în acest sens l-au avut și unii bughezi culți, dar și bisericile din localitate. Patronul lui Mund, Dömötör și Mihály Kara a fost, pentru o perioadă de timp, episcopul romano-catolic Miklós Szécsényi, iar tânărul Corneliu Baba a lucrat în orașul de pe Crișul Repede la decorarea capelei ortodoxe Hașaș din Cimitirul Municipal.

Rolul burgheziei și al diverselor instituții a fost depășit însă de o altă manifestare a capitalului, care era în același timp o expresie a epocii moderne: imaginea reproducă. Din punctul de vedere al industriei tipografice, Oradea a rămas o mare putere. Tipografia Sonnenfeld a influențat arta în mai multe moduri. Pe de o parte, a ajutat artiștii să își câștige existența prin comenzi de opere grafice. Pe de altă parte, publicând mape de artă și litografii de sine stătătoare, a adus o contribuție decisivă la nașterea unor opere de artă.

Cea mai modernă parte a artei orădene nu s-a adresat colecționarilor privați sau iubitorilor de artă. Profitând de posibilitatea de reproducere mecanică, artiștii au căutat să-și valorifice operele mai ieftin, în număr mare, pentru ca ele să ajungă la straturi sociale mai largi. Hugó Mund, care a lucrat și la Baia Mare și a creat o operă deopotrivă importantă atât în pictură, cât și în grafică, a început să facă litografii din 1920, imediat după ce a ajuns la Oradea. Lucrările artiștilor radicali de stânga, în special lucrările lui György Ruzicskay, Leon Alex și Ernő Grünbaum în anii 1930, au fost concepute cu scopul de a atrage atenția asupra nedreptăților sociale pentru a-l sensibiliza pe privitor și a-l determina să adopte o rezoluție. Acești artiști au ales limbajul vizual accesibil și mobilizator emoțional al expresionismului. Pe lângă rolul atât de proeminent al litografiei, artiștii moderni din Oradea și-au rezumat viziunea asupra lumii și în picturi semnificative. Câteva dintre acestea sunt capodopere ale artei epocii. Picturile lui György Ruzicskay, Coborârea de pe cruce și Aviația, din expoziție înfățișează două extreme, cu un univers cromatic foarte diferit. Pe de o parte, arată suferința biblică a omului, iar pe de altă parte, prezintă cu fascinație lumea progresului tehnic, dar nu scapă din vedere posibilitățile distrugătoare ale tehnologiei. Pictura Boxeri a lui Leon Alex este o prevestire înfricoșătoare a Holocaustului.

Nu poate fi întâmplător faptul că instituțiile artistice de după cel de-al Doilea Război Mondial, înființate într-un context complet diferit, au putut să

se bazeze pe această cultură, în multe privințe, unică, creativă dintre cele două războaie mondiale”².

Lucrările alese din colecția Muzeului Țării Crișurilor Oradea

Curatorii expoziției Székely Sebestyén și Zuh Deodáth, în prima fază a organizării, au apelat la Muzeul Țării Crișurilor Oradea pentru întocmirea portofoliului de obiecte. Astfel, din colecția Secției de Artă au fost alese 36 de lucrări de grafică și pictură, creații ale următorilor artiști: Balogh István, Grünbaum Ernő, Kara Mihály, Leon Alex, Macalik Alfréd, Mund Hugó și Tibor Ernő (vezi tabelul de mai jos).

Nr. crt.	Nr. INV.	AUTOR	Titlul lucrării	Tehnica	Dimensiuni (cm)
1	Gr.646	Balogh István	<i>Forme geometrice</i>	acuarelă pe hârtie	12,7 /18,7
2	Gr.650	Balogh István	<i>Drumețul</i>	tuș diluat pe hârtie	14,2/15,5
3	Gr.1226	Balogh István	<i>Apostolul</i>	guașă pe hârtie	19,5/13,5
4	Gr.1227	Balogh István	<i>Pribeagul</i>	guașă pe hârtie	18/13,5
5	Gr.1228	Balogh István	<i>Peisaj</i>	guașă pe hârtie	10/19
6	Gr.652	Grünbaum Ernő	<i>Muncitor cu roaba</i>	acuarelă pe hârtie	7,8/11
7	Gr.653	Grünbaum Ernő	<i>Chelner</i>	acuarelă pe hârtie	7,8/11
8	Gr.1229	Grünbaum Ernő	<i>Halterofil</i>	gravură colorată	12/9
9	Gr.1470	Kara Mihály	<i>Portret</i>	cărbune pe hârtie	16/12
10	Gr.1514	Kara Mihály	<i>Portret</i>	creion pe hârtie	22/14
11	Gr.1517	Kara Mihály	<i>Macalik Alfréd</i>	creion pe hârtie	15/12
12	Gr.1145	Leon Alex	<i>Bărbat în negru</i>	guașă pe hârtie	39/16
13	Gr.1146	Leon Alex	<i>Văduva</i>	guașă pe hârtie	36/18,5
14	Gr.1152	Leon Alex	<i>Trec anii</i>	cărbune pe hârtie	28/21
15	Gr.1159	Leon Alex	<i>Romeo modern</i>	tuș pe hârtie	30/23
16	Gr.1160	Leon Alex	<i>Notabilități în lojă</i>	cărbune pe hârtie	29/23
17	Gr.1161	Leon Alex	<i>Coșmarul războiului</i>	cărbune pe hârtie	27/20
18	Gr.1251	Leon Alex	<i>Pendulul</i>	desen în cărbune	29/20

² Székely Sebestyén și Zuh Deodáth, Text expoziție

19	Gr.1252	Leon Alex	<i>Front liniștit</i>	desen în cărbune	24,5/19
20	Gr.1253	Leon Alex	<i>Șarpele</i>	desen în cărbune	27,5/17,8
21	Gr.1254	Leon Alex	<i>Vântul</i>	desen în cărbune	30/22
22	Gr.1255	Leon Alex	<i>Licitație</i>	desen în cărbune	27,3/21,5
23	Gr.1256	Leon Alex	<i>Schelete</i>	desen în cărbune	19,5/24,5
24	Gr.1262	Leon Alex	<i>Coșmarul</i>	desen în cărbune	17,5/21,5
25	Gr.1273	Leon Alex	<i>Maternitate</i>	desen în cărbune	31,5/22,5
26	Gr.1283	Leon Alex	<i>Mormântul</i>	desen în cărbune	27,2/19
27	Gr.1285	Leon Alex	<i>Singur</i>	desen în cărbune pe carton	22,3/17
28	Gr.1533	Leon Alex	<i>Șerpi</i>	creion pe hârtie	30,6/25,5
29	Gr.1561	Leon Alex	<i>Ringul</i>	creion pe hârtie	29/22
30	P.199	Macalik Alfréd	<i>Salonul roșu cu candelabru</i>	ulei pe carton	62/73
31	P.200	Macalik Alfréd	<i>Contrejour</i>	ulei pe carton	24,6/32
32	P.205	Macalik Alfréd	<i>Peisaj orădean</i>	ulei pe carton	30/36,4
33	Gr.1475	Mund Hugó	<i>Autoportret</i>	cărbune pe hârtie	11,6/11,7
34	Gr.1513	Mund Hugó	<i>Nud</i>	acuarelă pe hârtie	8,5/7
35	P.549	Mund Hugó	<i>Maternitate</i>	ulei pe lemn	53/39,5
36	P.171	Tibor Ernő	<i>Peisaj din Oradea</i>	ulei pe carton	69,5/98

După întocmirea portofoliului, a fost verificată starea de conservare a fiecărei lucrare aleasă pentru expoziție.

Pentru tablourile care prezentau probleme evolutive, s-au întocmit actele necesare pentru restaurarea acestora. Conform procedurii operaționale a Muzeului Țării Crișurilor s-au întocmit următoarele acte: formularul de cererere pentru intrare în laborator de restaurare întocmit de muzeograful de colecție, la aceasta s-a atașat și fișa analitică de evidență, conservatorul s-a întocmit fișa de conservare și procesul-verbal de predare primire, restauratorul pe baza actelor și prin analizele și cercetări făcute, s-a întocmit fișa de analiză, la urma căreia s-a adunat comisia de restaurare, unde au fost prezentate problemele și rezolvarea problemelor prin procesul de restaurare.

Starea de conservare a lucrării cu nr.inv. P.171 era bună, a intrat în laboratorul de restaurare pictură pentru vernisare³.

Starea de conservare a lucrării cu nr.inv. P.199 era următoarea: înrămată neregulamentară, planeitatea bună a suportului. Stratul pictural prezenta uzuri perimetrale. Prezenta o ușoară de depuneri aderente pe stratul pictural. Stratul pictural avea o bună aderență la suport. Rama avea pierderi din elementele de decor. Lucrarea a intrat în laboratorul de restaurare pentru curățarea depunerilor aderente, integrări cromatice în zonele cu agresiuni (zgârieturi) perimetrale, aplicare verni de protecție cu reglarea unghiului de refracție. Pentru ramă completarea pierderilor ale elementelor de decor, integrare cromatică, înrămare regulamentară cu protecție în falț și aplicare membrană antipraf pe versoul lucrării⁴.

Starea de conservare a lucrării cu nr.inv. P.200 era următoarea: suportul lucrării era carton, avea planeitate bună, lucrarea era nevernisată. În partea dreaptă jos prezenta o agresiune mecanică, zgârietură la nivelul stratului pictural, totodată și în partea stânga în dreptul malului, prezenta punctual mici desprinderi ale stratului pictural la nivelul cerului. Înrămare neregulamentară. Lucrarea a intrat în laboratorul de restaurare pentru consolidări la nivelul stratului pictural în locul cu desprinderi, ușoară curățare a stratului pictural de depuneri, integrare cromatică în zonele cu pierderi și agresiuni mecanice, restaurare ramă, înrămare regulamentară, protecție în falț și aplicare membrană antipraf. Vernisare cu un verni cu reglarea unghiului de refracție⁵.

Starea de conservare a lucrării cu nr.inv. P.205 era bună, era înrămată regulamentară, necesita o vernisare. Lucrarea a intrat în laboratorul de restaurare pentru o vernisare cu reglarea unghiului de refracție⁶.

Starea de conservare a lucrării cu nr.inv. P.549 era următoarea: suportul lucrării din placaj de lemn (lemn multistratificat), avea planeitate bună, înrămare neregulamentară fără protecție în falț. Suportul prezenta fracturări la nivelul ultimului strat al placajului pe direcția fibrei, fracturare care era împreună cu stratul pictural. Stratul pictural prezenta cracluri de tehnică, murdărie aderentă, verni aplicat inegal, oxidat. Rama prezenta pierderi perimetral uzuri funcționale. Lucrarea a intrat în laboratorul de restaurare pentru că panoul necesita tratament pe verso de consolidare. Îndepărtarea verniului oxidat, curățarea stratului pictural de murdărie aderentă și aplicare verni cu reglarea unghiului de refracție. La ramă s-au făcut: chituiuri în zonele

³ Conform actelor: Fișa de conservare, Fișa de analiză, Fișă de restaurare

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*

cu pierderi, curățarea murdăriei aderente, aplicare foiță metalică, înrămare regulamentară cu strat de protecție în falț și aplicare membrană antipraf pe versoul lucrării⁷.

Lucrările de grafică s-au prezentat în stare de conservare bună, au fost montate în paspartuuri neacide, după care au fost înrămate.

S-au întocmit actele necesare, Asigurarea lucrărilor, Contractul de împrumut, Procesul – verbal de predare - primire și Fișa de conservare a fiecărei lucrare.

Obiectele au fost ambalate și transportate la Muzeul Orașului Oradea. Vernisajul a avut loc în data de 19 iulie 2022 la ora 17.00 (vezi imagini).

La vernisajul expoziției

”Deodáth Zuh mărturisește că ideea expoziției a pornit de la o preocupare mai veche de a studia și de a salva patrimoniul orașului Oradea din perioada interbelică. Concepția expoziției se axează pe artiștii plastici moderniști, cu tendințele avangardiste, din perioada interbelică. „Despre această perioadă știm foarte multe de la istorici de artă cum sunt Maria Zinz, Fleisz János sau Mircea Pașca”, a precizat Deodáth Zuh.

În prima sală a expoziției, pe primul perete s-a reconstituit un interior burghez orădean din anii '20-'30 prin lucrări ale unor artiști precum Tibor Ernő sau Macalik Alfréd. Apoi, lucrările cubiste ale Dömötör Gizella arată că în anii '20 s-a produs o ruptură în arta orădeană, lăsând loc artei moderniste. În lucrările din prima sală, care sunt din anii '20, se simte foarte mult melancolia de după război, a explicat curatorul Székely Sebestyén, directorul Galeriei Quadro din Cluj-Napoca. În acest sens, artiștii orădeni, în primul rând Dömötör Gizella și soțul acesteia, Mund Hugó, s-au alăturat neoclasicismului care dorea cumva să scape de amintirea ororilor războiului.

În a doua sală de expoziție s-au concentrat două caracteristici importante ale perioadei interbelice. Pe de-o parte progresul și optimismul tehnic pentru care lucrarea emblematică a lui Ruzicskay György, „Aviația (Zborul)” este reprezentativă, și apoi fenomene ale lumii urbane care au fost exploatate mai ales de expresionismul german, și aici și de artiștii noștri Grünbaum Ernő sau de Leon Alex, care atrag atenția asupra vieții mondene burgheze și a capitalismului, cu bune dar și cu rele cum a fost apariția sărăciei adânci din timpul crizei economice.

În singura vitrină din expoziție este expusă o carte de poezii scrise de Frigyes Marcell și ilustrate de Grünbaum Ernő. Cartea a fost publicată în

⁷ Ibidem

1934 la Praga și vorbește în versuri despre cum oamenii lui Hitler preiau puterea.

În cea de a treia sală se găsesc în primul rând lucrările lui Leon Alex care prevestesc războiul, prevestesc holocaustul printr-o metaforă realistă. „Mi se pare incredibil că cineva, în jurul anului 1939, a pictat acest lucru, când la începutul războiului oamenii nu credeau că se va întâmpla așa ceva. Toate lucrurile astea se știau, se scria despre ele. Cred că asta este forța incredibilă a acestor lucrări, că prevestesc niște catastrofe, niște probleme sociale uriașe care se întind până astăzi în cadrul societății noastre. Uitându-ne la aceste lucrări am simțit că trebuie să dăm mai mare crezare artei și cred că acesta este mesajul acestei expoziții”.

Székey Sebestyén a amintit că este foarte important să existe colaborări între domeniul public și cel privat pentru a putea pune în valoare patrimoniul. „Nu am dorit să prezentăm toată arta interbelică în această expoziție, am vrut să accentuăm acea artă care ține legătura cu avangarda, care definește caracterul cosmopolit al orașului Oradea, ceea ce diferă de orice alt centru din țară, să punem accent pe acea artă cu sensibilitate socială. Sper ca expoziția să reușească să sublinieze faptul că Oradea a fost un centru artistic extrem de important în perioada interbelică”⁸.

Expoziția a fost deschisă în perioada 21 iunie-30 septembrie 2022.

⁸ Camelia Bușu, *Artă orădeană premonitoare în perioada interbelică*, în Bihon online, <https://www.bihon.ro/stirile-judetului-bihor/arta-oradeana-premonitoare-in-perioada-interbelica-4018690/>

